

BOGUSŁAW DUNAJ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie

ORCID: 0000-0001-7496-4396

e-mail: boguslaw.dunaj@uj.edu.pl

KRÓTKI OPIS DŁUGIEJ HISTORII JĘZYKA POLSKIEGO

I. Wprowadzenie

Dzieje języka polskiego liczą już blisko jedenaście stuleci. To długi okres czasu. Badacze historii polszczyzny przedstawiali rozmaite propozycje periodyzacji (różne koncepcje zestawiał S. Urbańczyk (1963), zob. też późniejsze propozycje S. Borawskiego (1995) i S. Dubisza (2002: 23-24)). W opublikowanym w 2015 roku artykule (Dunaj 2015) przedstawiłem nowy podział dziejów polszczyzny, odbiegający od dotychczasowych koncepcji. Mianowicie zaproponowałem wyróżnić w historii języka polskiego dwie wielkie epoki: A. Od początku wyodrębniania się polszczyzny z zespołu dialektów lechickich do ukształtowania się podstaw języka literackiego, B. Od powstania języka literackiego do czasów dzisiejszych. Cezurę stanowiłaby pierwsza połowa XVI wieku. Za granicę doby staropolskiej przyjmuje się zwykle przełom XV i XVI wieku. Takie ostre cięcie ma oczywiście charakter umowny. W moim przekonaniu uznanie za granicę (okres przejściowy) 1. połowę XVI wieku lepiej oddaje istotę rzeczy. Ta cezura jest moim zdaniem najważniejsza w dziejach polszczyzny. Na ten okres graniczny przypadają ważne zjawiska językowe, mianowicie ukształtowanie się podstaw języka literackiego, a także fakt, że tylko do przełomu XV/XVI wieku występują innowacje językowe obejmujące cały obszar dialektalny (zanik iloczasu, wytworzenie się rodzaju męskożywotnego). Jeśli chodzi o aspekt komunikacyjny, to w pierwszej połowie XVI wieku mamy do czynienia z pierwszym przełomem komunikacyjnym, mianowicie z upowszechnieniem się druku, co niepomniernie zwiększyło dostępność tekstów pisanych i było ważnym czynnikiem ułatwiającym normalizację językową, konieczną do powstania języka literackiego.

Te dwie długie epoki w dziejach polszczyzny można i należy podzielić na mniejsze okresy. Zasady tej bardziej szczegółowej stratyfikacji opierają się na zróżnicowanych kryteriach. Pierwszą epokę proponuję podzielić na trzy okresy: 1) doba przedpiśmienna (X wiek – połowa XII wieku), 2) wczesna doba piśmienna (połowa XII wieku – XIII wiek), 3) doba piśmienna (do przełomu XV i XVI wieku). Podział ten opiera

się zasadniczo na rodzaju i charakterze dostępnych źródeł pisanych (lub ich braku). Drugą epokę można podzielić na następujące okresy: 1) doba piśmienna od XVI do końca XVIII wieku, 2) polszczyzna doby rozbiorów, 3) język polski w dwudziestoleciu międzywojennym, 4) polszczyzna powojenna do 1989 roku, 5) epoka najnowsza (po 1989 roku). Jak widać, wyodrębnione tu okresy są sprzężone w mniejszym lub większym stopniu z ważnymi wydarzeniami historycznymi. Zaznaczmy przy tym, że wydarzenia te nie pozostały bez wpływu zarówno na zmiany w samym języku, jak też w sferze komunikacji językowej.

Opis poszczególnych okresów winien zawierać kilka elementów składowych: 1) tło historyczno-kulturowe, 2) aspekty komunikacyjne (wspólnoty komunikacyjne, typy kontaktów językowych, subkody językowe, przełomy komunikacyjne i ich charakter), 3) zjawiska językowe, stanowiące centrum opisu historycznojęzykowego, ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do dyferencjacji i integracji językowej, a także kontaktów z innymi językami (zob. Dunaj 2015).

II. Analiza

Niniejszy tekst jest niezwykle zwięzłym opisem wybranych zjawisk językowych i komunikacyjnych usytuowanych na tle przemian politycznych, społecznych i kulturowych, występujących w dziejach polszczyzny. Zawiera on propozycje pewnych rozwiązań, które – jak sądzę – mogą stać się punktem wyjścia szerszej dyskusji¹.

Epoka A

1. Doba przedpiśmienna (X wiek – połowa XII wieku)

Zespół dialektów polskich, który stał się podstawą języka polskiego, zaczął wyodrębniać się z grupy lechickiej w X wieku. W tym samym czasie powstała pierwsza organizacja państwowa, udokumentowana historycznie (poprzedzały ją zapewne wcześniejsze próby przodków Mieszka I). Fakt ten był istotny przede wszystkim dla sfery komunikacyjnej, zwiększył bowiem nasilenie i zakres kontaktów ponadlokalnych². Oto bowiem od zarania dziejów i od początku języka polskiego występowały zjawiska umożliwiające ponadlokalne kontakty językowe. Sprzyjały temu instytucje i fakty takie jak: istnienie opola, oddolnej organizacji sąsiedzkiej o powierzchni od 100 do 250 km², funkcjonowanie już w XII wieku pospolitego ruszenia chłopów zwoływanych wiciami, możliwość swobodnego przemieszczania się (w XII wieku) chłopów, którzy mogli swoją własność sprzedać, zamienić, podarować, istnienie licznych targów (w XII wieku ok. 200), pojawienie się pierwszych szkół (np. szkoła katedralna w Krakowie ok. 1185-1186 roku, szkoła pałacowa w Płocku), podróże dworu królewskiego (książęcego) po

¹ Przedmiotem dyskusji winny stać się przede wszystkim teoretyczne propozycje zawarte we wspomnianym wyżej artykule (Dunaj 2015).

² Na temat typów kontaktów językowych (lokalnych i ponadlokalnych) zob. Mycałka 2012: 24-27.

kraju³. Bardzo ważnym wydarzeniem było przyjęcie chrześcijaństwa przez Mieszka I. Czynniki te powodowały, że od początków dziejów polszczyzny i dziejów Polski oprócz kontaktów lokalnych (rodzinnych, rodowych) istniały kontakty ponadlokalne, o różnym zasięgu, umożliwiające wzajemne oddziaływanie językowe osób z różnych mniejszych wspólnot komunikacyjnych.

Procesy językowe, dokonujące się w tym czasie mają dwojaki charakter: a) obejmują cały obszar wyodrębniających się z zespołu lechickiego polskich dialektów, b) obejmują część tego obszaru, prowadząc do jego dyferencjacji. Najważniejsze innowacje z doby przedpiśmiennej, obejmujące cały obszar etniczny języka polskiego to: 1) Przeglós *e > o* przed *T*, 2) Wokalizacja jerów w pozycji mocnej i zanik w pozycji słabej, 3) Spłynięcie *jat'* z *e*, 4) Wzdłużenie zastępcze, 5) Kontrakcje w odmianie przymiotnikowej, 6) Obniżenie artykulacji tylnej samogłoski *o* do *q* (proces ten dokonał się zasadniczo w czasach przedpiśmiennych (zob. Dunaj 1975: 61-2), końcowa faza tej zmiany przypada prawdopodobnie na pierwszą połowę XII wieku).

Już w dobie lechickiej pojawiły się innowacje różnicujące obszar języka polskiego. Były to: 1) Labiowelaryzacja *l* w grupie *telt*, 2) Rozwój grup **tort*, **tolt*, **tert*, **telt* uwarunkowany stosunkami akcentowymi, 3) Labiowelaryzacja *ł* sonantu miękkiego i jego identyfikacja z *l* sonantem twardym, 4) Wokalizacja miękkiego i twardego *ł* sonantu, 5) Stwardnienie spółgłosek przed *ar* powstałym z *r* sonantu twardego (wcześniej miękkiego) w pozycji przed *T*. Zjawiska te spowodowały powstanie pewnych odrębności (najsilniejszych na obszarze kaszubsko-słowińskim). „Wytworzone w ich wyniku różnice miały charakter dystrybucyjno-leksykalny” (Mycawka 2012: 42).

Rezultatem przyjęcia chrześcijaństwa był m.in. kontakt z łaciną, prowadzący do ukształtowania się terminologii religijnej (zob. Klich 1927, Karpluk 2001). Z nią związana jest najstarsza warstwa zapożyczeń.

Być może na ten okres przypadają zaczątki tworzenia się zrębów dyferencjacji stylowej. Z braku danych niewiele możemy powiedzieć na ten temat. Niewątpliwie musiały istnieć w tym czasie terminologie dotyczące pewnych sfer działalności gospodarczej człowieka (przynajmniej zaczątki lub zręby), np. dotyczące bartnictwa (zob. Kwaśnicka-Janowicz 2018).

2. Wczesna doba piśmienna (połowa XII – XIII wiek)

Na ten czas przypada rozbitcie dzielnicowe będące skutkiem testamentu Bolesława Krzywoustego z 1138 roku. Niemal dokładnie w tym samym czasie pojawia się tak ważna dla historii polszczyzny bulla z 1136 roku (zbieżność przypadkowa). Mimo rozbitcia dzielnicowego integralność polityczna ziem polskich została zachowana. Dla zasięgu polszczyzny ważny był fakt, że ok. 1249 roku została utracona Ziemia Lubuska (stopniowo całkowicie zgermanizowana). Dla języka polskiego istotne było pojawienie się pod koniec XII wieku, najpierw na Śląsku, wolnych osadników,

³ Informacje na temat wymienionych faktów historycznych można znaleźć np. w monografii A. Nowaka (2014).

zaproszonych przez księcia z krajów niemieckich i z Walonii. Zjawisko to przybrało na sile w XIII i XIV wieku. Nie pozostało to bez wpływu na język polski. Jego rezultatem były liczne zapożyczenia niemieckie w języku polskim, później częściowo usunięte. W 2. połowie XII wieku utworzono siatkę parafii, co było nie bez znaczenia dla komunikacji językowej.

Przyjrzyjmy się z kolei najważniejszym procesom językowym. Rozwijające się w tym czasie innowacje językowe można podzielić, podobnie jak wcześniejsze, na dwie grupy: a) obejmujące cały obszar etniczny języka polskiego, b) różnicujące ten obszar. Te pierwsze powodowały coraz wyraźniejszą odrębność polskiego zespołu dialektalnego od sąsiednich zespołów. Do pierwszej grupy można zaliczyć przejście r' w \check{r} frykatywne. W tym okresie dokonała się też zmiana pozycyjna, mianowicie upodobnienie pod względem dźwięczności w połączeniach: spółgłoska dźwięczna + bezdźwięczna (por. Dunaj 1975: 98-104). Z kolei ukończenie procesu zaniku dźwięczności na końcu wyrazów, które również objęło cały obszar języka polskiego, przypada może na wiek XIV (zob. Dunaj 1975: 109, Mycałka 2012: 95-97) – trudno tu o ścisłą chronologizację. Ze zjawisk morfologicznych na tę dobę przypada prawdopodobnie przebudowa systemu czasów przeszłych (usunięcie aorystów i imperfectum). Resztki pierwotnego stanu zachowały się w *Kazaniach świętokrzyskich*.

Z innowacji różnicujących obszar języka polskiego na szczególną uwagę zasługują te, które prowadziły do zwiększenia odrębności dialektów kaszubsko-słowińskich. Bardzo ważnym zjawiskiem była tendencja do identyfikacji ϵ z η w dialektach łądowych, a z kolei zwężenie ϵ do i nosowego w dialektach kaszubsko-słowińskich, który to proces dokonał się stopniowo w XIII wieku (Dunaj 1975: 44). We wczesnej dobie piśmiennej miała miejsce afrykacyzacja t' , d' (plus minus 1150-1250, zob. Dunaj 1975: 117). Objęła ona zarówno dialekty łądowe, jak też kaszubsko-słowińskie. W tych pierwszych t' , d' przeszły bezpośrednio w \acute{c} , \acute{z} , natomiast na Kaszubach powstały półmiękkie afrykaty c' , \check{z}' , które zidentyfikowały się z dawnymi c' , \check{z}' . Późniejszy proces stwardnienia s' , z' , c' , \check{z}' doprowadził do identyfikacji z szeregiem s , z , c , \check{z} (tzw. kaszubienie). Była to bardzo istotna izoglosa, decydująca o znacznej odrębności kaszubszczyzny w stosunku do dialektów łądowych.

We wczesnej dobie piśmiennej miały też miejsce innowacje, które prowadziły do różnicowania się dialektalnego na obszarze łądowym. Nie wdając się w szczegóły, można tu wymienić przejście grupy $xv > f$ w dialektach południowo-wschodnich, północno-wschodnie przejście $ja-$ $>$ $je-$, $ra-$ $>$ $re-$, może i $tart > tert$. Z zakresu morfonologii można wskazać na usuwanie e ruchomego w sufiksach $-ek$, $-ec$ (typ *domk*, *krafć*), szerzące się w dialektach północno-wschodnich. Warto zauważyć, że upowszechnienie się $-sk$ w miejsce $-esk$ objęło cały polski obszar językowy (Dunaj 1975: 93). Ze zjawisk morfologicznych różnicujących polski obszar językowy można wymienić przede wszystkim usuwanie $-ew-$ po spółgłoskach miękkich przez $-ow-$ w przyrostkach i końcówkach fleksyjnych (Dunaj 1975: 76-89), a także oboczność rodzajowa przyrostków $-sk-$, $-in-$, $-ow-$ ($-ew-$) w nazwach miejscowych (zob. Dunaj 1975: 154-160, Mycałka 2012: 144-183).

W XIII wieku możemy obserwować zaczątki procesu integracji językowej (i to mimo rozbicia dzielnicowego). W specyficznych tekstach, jakimi dysponuje badacz

ówczesnej polszczyzny, mianowicie w dokumentach łacińskich, zawierających polskie wyrazy, widać wyraźnie tendencje normalizacyjne (Dunaj 1975: 168-169)⁴.

W tym okresie zaznacza się prawdopodobnie tendencja do dyferencjacji stylowej polszczyzny. Zapewne już wtedy powstały niektóre teksty reprezentujące odmianę artystyczną (np. *Bogurodzica*). Chronologia najstarszych zabytków reprezentujących odmianę artystyczną jest do dziś przedmiotem dyskusji. *Kazania świętokrzyskie* (zarówno zachowana kopia, jak też pierwowzór) powstały prawdopodobnie na przełomie XIII i XIV wieku (najwcześniej pod koniec XIII wieku – zob. ostatnio Mika 2012, Mycawka 2015⁵). Czas powstania *Bogurodzicy* budził i budzi znacznie większe kontrowersje, obejmuje bowiem okres od XI do nawet końca XIV wieku. Nie jest celem niniejszej pracy szczegółowe referowanie tych przeciwstawnych koncepcji. Teza E. Ostrowskiej (1967) odnosząca czas powstania *Bogurodzicy* do bardzo wczesnego okresu (nawet do XI wieku!) spotkała się z poważnymi zastrzeżeniami (zob. np. Urbańczyk 1978). Niektórzy późniejsi badacze polemizowali z S. Urbańczykiem i przyjmowali dość wczesny czas powstania tej wspaniałej pieśni (np. dla A. Wilkonia czas powstania *Bogurodzicy* to połowa XIII wieku – zob. Wilkoń 2005). Najnowsze prace (por. Matla 2015) odnoszą czas powstania tego zabytku do przełomu XIII i XIV wieku⁶.

3. Doba piśmienna do pierwszego przełomu komunikacyjnego (XIV-XV wiek)

Z faktów historycznych istotne było zjednoczenie części ziem polskich (przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego). W 1. połowie XIV wieku utracony został Śląsk. Kazimierz Wielki zrzekł się praw do Śląska w 1348 roku⁷. W 2. połowie XIV wieku ważnym wydarzeniem historycznym było przyłączenie do Polski przez Kazimierza Wielkiego Rusi Czerwonej (1340-1366) i Rusi Halickiej (1352), a następnie unia polsko-litewska. Spowodowało to ekspansję polskiego żywiołu na wschód. Rezultatem kontaktów językowych polsko-ukraińskich i polsko-białoruskich było stopniowe kształtowanie się dialektów kresowych (w dwóch podstawowych odmianach – południowej i północnej). Ważnym faktem kulturowym było założenie

⁴ S. Dubisz (2004: 5) stwierdził, że pod koniec XIV wieku „możemy mówić [...] o pierwszej fazie kształtowania się polskiego języka literackiego”. W rzeczywistości – jak wykazałem w mojej monografii (Dunaj 1975) – zaczątki tego procesu widać już w zapisach źródłowych z XIII wieku. Tendencja ta występowała również w XIV wieku, co potwierdziła analiza danych językowych zawarta w książce M. Mycawki (2012).

⁵ „W świetle przytoczonych wyżej argumentów językowych dochowany tekst pochodzi zapewne z pierwszej ćwierci (może z początku) XIV wieku. [...] Uważam zatem, że czas powstania oryginału można lokować na początku XIV wieku, a najwcześniej na przełomie XIII i XIV wieku. Precyzyjniejsze ustalenia nie wydają mi się możliwe” (Mycawka 2015: 178).

⁶ „Stąd zasadna wydaje się hipoteza, że *Bogurodzica* mogła powstać w środowisku gnieźnieńskim na przełomie XIII/XIV w., z inspiracji abp. Świnki na tle jego działalności w obronie języka polskiego i rozwijanej ideologii zjednoczeniowej” (Matla 2015: 70).

⁷ W 1526 roku Śląsk przeszedł pod panowanie Habsburgów. W latach 1740-1742 Śląsk został zdobyty przez Prusy. Państwo to prowadziło politykę germanizacyjną, której skutkiem było stopniowe cofanie się zasięgu języka polskiego na zachodzie.

Uniwersytetu Jagiellońskiego, co spowodowało zwiększenie intensywności kontaktów ponadlokalnych i miało bardzo istotny wpływ na rozwój życia kulturalnego.

Przejdźmy do faktów językowych. W omawianym okresie dokonały się ostatnie procesy językowe obejmujące wszystkie dialekty lądowe wraz z kaszubszczyzną. Z zakresu fonetyki był to zanik iloczasu (do końca XV wieku), zaś z morfologii – ukształtowanie się rodzaju męskożywotnego (w XVI wieku są już tylko resztki starych form biernikowych w odmianie rzeczowników męskożywotnych – zob. Kucala 1978).

W tym czasie trwają procesy dyferencjacji językowej, prowadzące do pogłębiania się różnic dialektalnych. Ich waga była różna. Niektóre wprowadzały stosunkowo drobne odrębności (np. obniżenie artykulacji *i* do *e* w formach takich jak *śmierć*, *dzierżec* ukończone w 3. ćwierci XIV wieku – Mycałka 2012: 120-123), inne wprowadzały głębokie różnice, np. mazurzenie, które prawdopodobnie szerzyło się w tym okresie (chronologia tego zjawiska jest do dziś przedmiotem dyskusji).

Zapoczątkowana już w XIII wieku tendencja do integracji językowej jest widoczna również w XIV wieku (Mycałka 2012: 187-188) i w wieku XV. W tym okresie trudno mówić o ukończeniu procesu kształtowania się języka ogólnego. Prawdopodobnie od końca XIV wieku zwiększa się oddziaływanie języka czeskiego na polszczyznę. Jest ono widoczne wyraźnie w XV wieku.

Zabytki językowe z tego okresu ilustrują narastającą dyferencjację stylową. (zob. np. Skubalanka 1984: 28, Dubisz 2004: 16, Wilkoń 2004). Dobrze udokumentowana jest już odmiana artystyczna (w dwóch wersjach: religijnej i świeckiej). Kształtuje się styl urzędowy i terminologie, np. prawnicza (zob. Szczepankowska 2015, Zajda 1990).

Epoka B

4. Doba piśmienna do końca XVIII wieku

Na ten czas przypada narastająca integracja polityczna. M.in. w 1526 roku (formalnie w 1529) po śmierci ostatniego z książąt mazowieckich Mazowsze weszło definitywnie w skład Korony (przez pewien czas utrzymało jednak własny sejm i odrębne prawo). Unia lubelska z 1569 roku ściślej zespoliła Koronę i Wielkie Księstwo Litewskie. Bogate, intensywne życie publiczne, a także polemiki religijne będące skutkiem reformacji spowodowały nasilenie się kontaktów językowych, co sprzyjało integracji językowej. Ważnym czynnikiem w sferze społecznej było polszczenie się mieszczaństwa niemieckiego. Zwiększyło to znacząco liczbę użytkowników języka polskiego w miastach.

W tym miejscu można postawić pytanie, co sprawiło, że 1. połowa XVI wieku stanowi zasadniczą, najważniejszą cezurę w dziejach polszczyzny. Podstawową rolę odegrały czynniki językowe i komunikacyjne. Do czynników językowych należy ukształtowanie się języka ogólnego. W owym czasie był on – co rozumiało – mniej znormalizowany niż dzisiaj. W niniejszym artykule nie będę bliżej rozpatrywał problemu pochodzenia języka literackiego. Ograniczę się tylko do kilku spostrzeżeń. Genezą polskiego języka literackiego zajmują się badacze od 150 lat. Apogeum dyskusji

nad pochodzeniem polszczyzny literackiej przypadło na lata 1948-1956⁸. W okresie najgorętszych dyskusji problem ten ujmowano w kategoriach „pochodzenia”, co poniekąd determinowało dążenie do rozstrzygnięcia, który dialekt stał się podstawą języka. W moim przekonaniu trafniejsze jest podejście, które stawia pytanie, jak kształtowała się polszczyzna ogólna, niż takie, które stara się dociec, który dialekt był jej podstawą. Sformułowanie „kształtowanie się” ujmuje to zjawisko jako długotrwały proces. W takim ujęciu podstawowy problem można sprowadzić do pytania, które innowacje zdobywały „status ponaddialektycznej normy.” (Dunaj 1980: 249). W analizie innowacji trzeba wyróżnić trzy grupy zjawisk: a) fonetyczno-fonologiczne, b) morfologiczne, c) leksykalne. Z. Stieber (1956: 289) zwrócił uwagę na dwa ważne czynniki, mianowicie rolę czeszczyzny jako arbitra i tendencję „do zachowania form i typów starszych, przynajmniej w zakresie fonetyki”. Jak sądzę, radykalna zmiana systemu fonetycznego, jaką wprowadzało mazurzenie, nie miała szans upowszechnić się w języku literackim nie tylko dlatego, że w dialekcie wielkopolskim proces ten nie wystąpił, lecz także z tego powodu, że mazurzenie nie znał język czeski. Innowacja mazowiecka (i małopolska), mianowicie realizacja starszych grup *śrz*, *źrz* w postaci *śr*, *źr* dość późno upowszechniła się w języku literackim.

Za hipotezą Z. Stieberta może przemawiać drobne na pozór zjawisko fonetyczne, mianowicie ekspansja, a następnie cofanie się *f* powstałego z przekształcenia grupy *xv*. Uproszczenie grupy *xv* dokonało się w dialektach południowo-wschodnich (przede wszystkim w Małopolsce i na Mazowszu). Rzecz charakterystyczna, że ta innowacja już w XIII wieku (zob. Dunaj 1975: 134-139) i XIV wieku (Mycawka 2012: 138-144) szerzyła się w zapisach kancelaryjnych w Wielkopolsce. Od XV wieku obserwujemy regres tej ekspansywnej innowacji (zob. Dunaj, Mycawka 2013) Jak wytłumaczyć ten zaskakujący fakt? Hipoteza, że dokonało się to pod wpływem dialektu wielkopolskiego, wydaje się nieprawdopodobna, skoro w epoce wcześniejszej kierunek ekspansji był odwrotny. W dodatku centrum polityczno-kulturalne od dawna znajdowało się w Krakowie (w XV i XVI wieku jego znaczenie tylko rosło). W tej sytuacji najlogiczniejsze i najbardziej prawdopodobne jest założenie, że to pod wpływem języka czeskiego usuwano, począwszy od XV wieku, *f* < *xv*. Realizację czeską odwzorowano jednak tylko częściowo, gdyż wymowę *f* zastąpiono przez *xf* (na terenie Wielkopolski pozostała oczywiście wymowa *xv*).

Natomiast w zakresie morfologii „jako ponaddialektyczne normy szerzyły się przede wszystkim te innowacje, które usprawniały system” (Dunaj 1980: 249).

Jeśli chodzi o leksykę, to spośród konkurujących wariantów leksykalnych zwyciężały zwykle formy oceniane jako bardziej prestiżowe.

W omawianym okresie rezultatem kontaktów językowych były liczne zapożyczenia: czeskie, włoskie, węgierskie, w dalszym ciągu niemieckie, łacińskie, nadto orientalne, ruskie, później francuskie. (zob. np. Klemensiewicz 1965: 142-157).

Do czasu powstania ponaddialektalnego systemu niektóre innowacje językowe obejmowały cały obszar dialektalny. Od XVI wieku, kiedy to język ogólny stał się narzędziem komunikacji na całym obszarze językowym, tylko innowacje w języku

⁸ M. Mycawka (2012: 35) wyróżniła 3 podokresy w naukowych dyskusjach nad tym problemem.

ogólnym nie były ograniczone terytorialnie, natomiast innowacje dokonujące się w dialektach ogarniały jedynie część (mniejszą lub większą) terytorium.

Jeśli chodzi o aspekt komunikacyjny, to upowszechnienie się druku przyspieszyło proces integracji językowej. Wyraźnie to widać, gdy porównamy właściwości językowe tekstów rękopiśmiennych (zob. np. Bargieł 1969) i druków. Druk przyczynił się też do stabilizacji subkodu graficznego. To właśnie w drukach dokonała się ostatnia istotna zmiana ortografii, mianowicie powstanie ortografii złożonej trzeciego stopnia (z diakrytami) (zob. Dunaj, Mycałka 2015).

W XVI w. obserwuje się dalszy rozwój stylów funkcjonalnych. Na ten okres przypada wspaniały rozkwit twórczości literackiej i związany z tym ściśle rozwój języka artystycznego, którego ukoronowaniem była twórczość Jana Kochanowskiego. Następował też dalszy rozwój terminologii, m.in. prawniczej, lekarskiej i in. Wykształca się także wtedy styl urzędowy. Jest bardzo prawdopodobne, że w owym czasie istniała już opozycja między odmianą oficjalną (staranną) i potoczną. Pewne wypowiedzi z 1. połowy XVI wieku skłaniają do postawienia tezy, że już w tym czasie istniał styl wysoki wypowiedzi⁹.

W XVII wieku stopień integracji polszczyzny ogólnej zwiększa się. Integracji językowej w tym okresie sprzyjała bez wątpienia duża ruchliwość społeczeństwa i to nie tylko szlachty, aktywnie uczestniczącej w życiu politycznym (por. np. sejmiki), ale także mieszczaństwa (handel), a nawet chłopstwa (ucieczki od panów, poszukiwanie pracy) (por. Wiśniewska 1992: 14).

Pogłębianiu się normalizacji językowej w tekstach pisanych sprzyjała intensywna działalność wydawnicza (szczególnie w 1. połowie XVII wieku). Najwięcej drukarni znajdowało się w tym czasie w Krakowie, który do połowy tego stulecia pełnił rolę centrum kulturalnego. W 2. połowie XVII wieku rolę tę przejęła Warszawa. Istotny wpływ na stabilizowanie się polszczyzny ogólnej miał również rozwój szkolnictwa, zwłaszcza powstanie licznych kolegiów jezuickich. W 1. połowie tego stulecia na uwagę zasługuje również działalność różnowierczych szkół średnich.

⁹ Pouczający w tym względzie jest znajdujący się w znanym dziele S. Falimirza *O ziołach i mocy jich* z 1534 roku, w rozdziale *Nauka o poznawaniu vriny / to ieŃt moczu tak zdrowego: iako y chorego człowieka* (s. 1234) następujący wiersz:

PrzyŃzedł proŃtak do Doctora.
PrzynioŃł mu w garnku znamiona.
Ogląday panie miły Doctorze.
Boć moy pan z chorzał iako gorze
Potym onego Doctor zopytał [!].
IeŃtli pan Ńtolcze / albo wiatrı miewał.
Rzekł chłop iż wiatru doŃyć będzie.
Bo drzewi / okna otworzą wŃzędzie.
Bzdzi / Ńra / pierdzi. Doctor rzecze kniemv.
Dopiero chłopek wyrozumiał onemu.
Ta cie z tego wyŃtrzedz może figura.
Ze cie nie będą mieć za proŃtego gbura.

Cytat zaczerpnąłem z *Biblioteki źródeł Słownika polszczyzny XVI wieku. Repertorium cyfrowe tekstów szesnastowiecznych. Dzieła matematyczno-przyrodnicze, medyczne i rolnicze*, oprac. Anetta Luto-Kamińska, Krzysztof Opaliński.

Wymienione wyżej czynniki przyczyniły się niewątpliwie do normalizacji polszczyzny ogólnej. W tym samym czasie następowała dalsza dyferencjacja dialektów, co w efekcie prowadziło do pogłębiania się różnic pomiędzy odmianą ponadregionalną a lokalnymi gwarami. Nie nastąpiło jednak całkowite zerwanie związku pomiędzy tymi odmianami, bowiem niektóre właściwości regionalne znalazły częściowe odbicie w polszczyźnie ogólnej (niewątpliwie większe w subkodie mówionym, znacznie mniejsze – w pisanym) (zob. Stieber 1953).

W XVIII wieku następuje dalsza stabilizacja języka literackiego. Mimo widocznych różnic międzyregionalnych, które zdaniem I. Bajerowej (1964: 216) „są wypadkową działania 2 czynników: podłoża dialektycznego oraz napięcia tempa rozwoju jęz. lit. na danym terenie” język ogólny rozwija się jako odrębny system. Poczynając od XVI wieku, widać wyraźnie narastającą unifikację języka ogólnego.

Procesy upraszczania systemu językowego z jednej strony, zaś semantyzacja, przez którą I. Bajerowa (1964: 17) rozumie takie zmiany, „dzięki którym elementy systemu stają się bardziej wyraziste”, spowodowały modernizację polszczyzny w 2. połowie XVIII wieku. Było to niezwykle ważne z tego powodu, że w tym czasie w wyniku trzech rozbiorów Polski – dzieła zbójceckich sąsiadów, państwo polskie przestało istnieć, zaś ziemie z ludnością polską znalazły się w trzech różnych organizmach państwowych.

5. Polszczyzna w okresie zaborów

Wydarzenia te znalazły odbicie przede wszystkim w sferze komunikacyjnej, gdyż polszczyzna przestała być językiem urzędowym. Szczególnie niekorzystna była pod tym względem 2. połowa XIX wieku kiedy to w zaborze rosyjskim prowadzono brutalną rusyfikację (po powstaniu styczniowym), zaś w zaborze pruskim nasiliła się germanizacja – intensywna od 1871 roku, gdy kanclerz Otto von Bismarck rozpoczął tzw. Kulturkampf – wojnę z polskim Kościołem, polskością i polskim narodem. W tym okresie najbardziej sprzyjające warunki funkcjonowania i rozwoju miała polszczyzna w Galicji. Uzyskanie autonomii w zaborze austriackim w latach 1867-1873 umożliwiło używanie przez administrację języka polskiego, a także repolonizację szkolnictwa. Rezultatem tego był swobodniejszy rozwój polszczyzny.

Stabilizacja polskiego języka literackiego w 2. połowie XVIII wieku była zjawiskiem niezwykle ważnym, gdyż umożliwiła przetrwanie polszczyzny w trudnym okresie porozbiorowym. Warunki polityczne mogły powodować i ułatwiać dyferencjację polszczyzny ogólnej w zaborach. Taką tendencję można zauważyć, jednak widoczna ona była przede wszystkim w systemie leksykalnym. Jej przejawem były regionalizmy leksykalne, nadto zapożyczenia leksykalne: w zaborze rosyjskim przejęte z języka rosyjskiego, zaś w zaborze pruskim i austriackim – niemieckie (szczególnie silne na terenach zaanektowanych przez Prusy). Ukształtowany system gramatyczny polszczyzny literackiej był już w owym czasie odporny na istotną dyferencjację.

Dla przetrwania i dalszego rozwoju polszczyzny niezwykle istotna okazała się twórczość wielkich poetów doby romantyzmu (Adama Mickiewicza, Jukiusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego), a także wybitnych pisarzy takich jak Henryk Sienkiewicz czy Bolesław Prus.

6. Język polski w okresie międzywojennym

Odzyskanie niepodległości w 1918 roku było wydarzeniem niezwykle korzystnym dla narodu polskiego i dla języka literackiego. Umożliwiło ono scalenie administracyjne, społeczne i gospodarcze ziem polskich, znajdujących się w organizmach państwowych zaborców. Język polski odzyskał status języka urzędowego. Nasiliła się także tendencja do integracji językowej. Jej przejawem była przede wszystkim reforma ortografii polskiej z 1936 roku, która po wielu wiekach trwania wariantowości ortograficznej doprowadziła do ujednoczenia zasad pisowni polskiej. Wyrazem dążenia do unifikacji języka literackiego było też sformułowanie zasad poprawnej wymowy, opracowanych przez zespół wybitnych językoznawców polskich (zob. Dunaj 2016), a ujętych przez Z. Klemensiewicza (1930) w postaci *Prawideł poprawnej wymowy polskiej*.

W okresie zaborów postępowała dyferencjacja językowa w mowie mieszkańców miast, związana przede wszystkim z wpływami języków zaborców. Wyraźnie to widać w zakresie regionalizmów leksykalnych. Porównanie materiału leksykalnego zawartego w *Słowniku gwary miejskiej Poznania* (Gruchmanowa, Walczak (red.) 1997) z zasobem regionalizmów w nowo wydanej książce *Powiedziane po krakowsku. Słownik regionalizmów krakowskich* (Ochmann, Przybylska (red.) 2018) pokazuje wyraźnie większe nasycenie germanizmami leksyki poznańskiej. Nie dziwi to bynajmniej, zważywszy na fakt, że – jak wspomniałem poprzednio – w zaborze pruskim trwała brutalna germanizacja, zaś w zaborze austriackim język polski rozwijał się swobodnie.

Ważnym czynnikiem dla rozwoju polszczyzny literackiej było wprowadzenie powszechnego nauczania podstawowego. Spowodowało ono wzrost liczby użytkowników polszczyzny ogólnej.

Integracja językowa dotyczyła nie tylko języka literackiego, ale również, choć jeszcze w stosunkowo niewielkim stopniu, gwar. Odziaływanie polszczyzny ogólnej na gwary nasili się zdecydowanie po drugiej wojnie światowej.

7. Doba piśmienna po 1945 roku

II wojna światowa i jej konsekwencje polityczne oraz społeczne doprowadziły do drugiego przełomu komunikacyjnego (zob. Wyderka 2014). Spowodowany on został przez głębokie zmiany w przestrzeni geograficznej, jak też społecznej. Te pierwsze były związane z czyszczeniami etnicznymi na wschodzie (zwłaszcza na Wołyniu) i przesiedleniem (wypędzeniem) większości ludności kresowej na zachód, co spowodowało w znacznym stopniu dezintegrację odmian kresowych. Dla funkcjonowania polszczyzny istotne znaczenie miało też wymordowanie podczas II wojny niemałej części elit przez Niemców i Sowieców (akcja „Tannenberg”, „Inteligenzaktion”, Katyń). Dzieło to kontynuowały w pierwszych latach po wojnie władze zainstalowane przez Moskwę w Polsce. Te tragiczne wydarzenia spowodowały, że grupa tradycyjnych użytkowników i nosicieli polszczyzny literackiej zmniejszyła się, natomiast niepomiaralnie wzrosła liczba użytkowników tej odmiany w pierwszym pokoleniu. Narzucona siłą transformacja ustrojowa, której rezultatem było m.in. uprzemysłowienie, spowodowało migrację ludności ze wsi do miast na skalę niespotykaną wcześniej w dziejach. Wskutek tego

przewagę ilościową zdobyła w miastach ludność napływowa ze wsi i jej dzieci (Kurkowska 1981: 11). Bardzo ważną rolę odegrały przemiany cywilizacyjne, mianowicie upowszechnienie oświaty i rozwój środków masowego przekazu (prasy, radia, później telewizji).

Wspomniane zmiany wywarły istotny wpływ na kształt powojennej polszczyzny i jej funkcjonowanie. Zaznaczył się on i w języku ogólnym, i w gwarach. Radykalne zwiększenie się liczby użytkowników polszczyzny ogólnej doprowadziło, przynajmniej częściowo, do jej rozchwiania, zwłaszcza na poziomie realizacji fonetycznych, spowodowanych pozostałościami gwarowymi, a także tendencją do wymowy literowej, wzorowanej na piśmie ze względu na niepewność kompetencyjną mówiących.

Drugi proces dotyczył zmian w języku ludności wiejskiej. Przejawił się on w tendencji do wyzbywania się gwar lub ich znacznego przekształcania. Można tu wyróżnić trzy procesy (Wyderka 2014: 17): a) proces wyzbywania się gwary przez ludność wiejską przybyłą do miast, b) wyzbywanie się gwary w środowiskach wiejskich (lub ich przekształcania wskutek integracji z polszczyzną ogólną), c) proces integracji językowej na ziemiach zachodnich, który polegał na szybkim wyzbywaniu się gwar na rzecz języka ogólnego.

Na kształt polszczyzny ogólnej pewien wpływ (negatywny) wywarł w tym czasie język propagandy.

8. Doba piśmienna po 1989 roku

Za umowną granicę ostatniego okresu polszczyzny można przyjąć rok 1989, kiedy to rozpoczęły się stopniowe zmiany polityczne i gospodarcze: „odejście od komunistycznego totalitaryzmu na rzecz systemu demokratycznego” (Dunaj 2000: 26) i wprowadzenie gospodarki rynkowej. Ze zmianą ustroju związany był też dynamiczny rozwój środków masowego przekazu. Pojawiły się liczne nowe tytuły prasowe, powstały nowe rozgłośnie radiowe (w tym wiele lokalnych), a także komercyjne stacje telewizyjne. To wszystko spowodowało zalew informacji. Ogromną rolę odegrała rewolucja informatyczna. Najważniejszym czynnikiem okazało się upowszechnienie Internetu, a także masowe posługiwanie się (szczególnie przez młode i średnie pokolenie) do komunikowania się telefonami komórkowymi, umożliwiającymi przesyłanie krótkich form językowych w postaci esemesów. Zjawisko to określa się niekiedy mianem technologizacji języka (zob. Gajda 2001: 44). Mniej więcej od początku trzeciego tysiąclecia możemy mówić o trzecim przełomie komunikacyjnym. Jego znaczenia dla rozwoju polszczyzny nie jesteśmy jeszcze w stanie ocenić w pełni.

W omawianym okresie nasiliły się procesy integracji językowej. Obejmują one zarówno odmiany geograficzne, jak też stylowe. Wspomniane poprzednio oddziaływanie polszczyzny ogólnej na gwary po II wojnie światowej zintensyfikowało się w najnowszym okresie polszczyzny. Skutkiem tego jest postępująca dezintegracja systemów gwarowych (np. Ożóg 2001: 215-23, Pelcowa 2006). Zmniejsza się też coraz bardziej zakres użycia gwary. W środowiskach wiejskich dominujące stają się odmiany mieszańcze, w których w różnych proporcjach występują elementy gwarowe i literackie. Odmiany te charakteryzuje znaczna fakultatywność. Na ich określenie używa się różnych

terminów, m.in. interdialekt, ostatnio też regiolekt (zob. Wyderka 2014: 18). Po 1989 roku pojawiło się również nowe zjawisko, mianowicie próby kodyfikacji dialektów i tworzenie na ich podstawie nowych języków (Wyderka 2014: 19). Są to zjawiska dynamiczne. Trudno w tym momencie prognozować, jak się one rozwiną w przyszłości.

Procesy integracji objęły też odmiany funkcjonalne. Zwraca uwagę przede wszystkim ekspansja polszczyzny potocznej do innych odmian (zob. np. Dunaj 2000, Ożóg 2001: 48-72 i in.). Elementy potoczne były wykorzystywane w języku artystycznym już wcześniej. Zaznaczyć jednak trzeba, że we współczesnym języku artystycznym (i to nie tylko w prozie, ale również w poezji) ich użycie nasiliło się (zob. np. Kornhauser 1999). Ważniejsza jest jednak ekspansja potoczności do innych odmian funkcjonalnych, których podstawę stanowi polszczyzna oficjalna. Elementy potoczne spotykamy coraz częściej w wypowiedziach publicznych (mówionych i pisanych). Obserwuje się ich ekspansję do stylu publicystycznego, mianowicie do tekstów prasowych, wypowiedzi radiowych i telewizyjnych (por. Majkowska, Satkiewicz 1999: 182-186), do dyskursu parlamentarnego, niektórych form religijnych, zwłaszcza kazań (Przyczyna, Siwek 1999: 142). Tendencję tę trzeba ocenić jako niekorzystną, prowadzi ona bowiem do zacierania się granic pomiędzy odmianami i w konsekwencji do zubożenia możliwości komunikacyjnych polszczyzny.

Wspomniane wyżej upowszechnienie się nośników elektronicznych wywiera też wpływ na język. Sprzyjają one posługiwaniu się krótkimi, względnie prostymi strukturami składniowymi. Zmiany w dydaktyce szkolnej negatywnie wpływają na stopień opanowania odmiany pisanej języka ogólnego. Uważny obserwator przemian dokonujących się we współczesnej polszczyźnie Kazimierz Ożóg słusznie zauważył: „Widoczna jest nieporadność leksykalna i składniowa wielu Polaków, szczególnie młodego pokolenia wychowanego już w kulturze nowej piśmienności elektronicznej, poszerza się obszar kodu ograniczonego, zauważalna jest tendencja do hasłowości i skrótości tekstów” (Ożóg 2018: 31).

Obserwuje się też rozchwianie norm językowych. (zob. Gajda 1991: 12, Ożóg 2018: 9).

Współczesny użytkownik polszczyzny jest osaczony przez informacje, które docierają do niego za pośrednictwem mediów. Trafna jest uwaga K. Ożoga (2018: 31), że „to właśnie polszczyzna mediów staje się dla przeciętnego Polaka, zwłaszcza dla młodzieży, wzorem języka ogólnego”¹⁰.

Zmiany dokonujące się w języku polskim po 1989 roku dotyczą więc z jednej strony płaszczyzny komunikacyjnej, z drugiej zaś – odmian językowych. Jeśli chodzi o ewolucję języka, to dynamiczne i łatwe do uchwycenia zmiany obejmują przede wszystkim leksykę (zob. np. Dunaj 2017). Najwyraźniej zaznacza się w tej sferze

¹⁰ Warto tu przywołać wcześniejsze spostrzeżenie I. Bajerowej (2003: 155), która pisząc o zmianie kanału komunikacji publicznej, stwierdziła: „Uprzednio głównym kanałem komunikacji, w którym realizował się język ogólny w swej postaci publicznej, była literatura, zwłaszcza literatura piękna. W opisywanym okresie [tj. w latach 1939-2000 – B.D.] zaszła tu generalna zmiana: kanałem tym stały się media, a więc masowa prasa, radio, zwłaszcza telewizja, czyli kanał techniczny audiowizualny, a nie pisany. Telewizja stała się głównym nośnikiem oddziałującym na masy odbiorców wzorów językowych, jednak wzory te często nie są akceptowane przez odbiorców bardziej wrażliwych na piękno i poprawność językową”.

intensyfikacja wpływów języka angielskiego. Siła tego oddziaływania przejawia się nie tylko w lawinowo rosnącej liczbie zapożyczeń leksykalnych i kalk semantycznych, ale też w przejmowaniu pewnych modeli strukturalnych typu *Milosz Festiwal*, *gej parada*, które naruszają po części strukturę gramatyczną języka polskiego (zob. na ten temat liczne prace np. Mańczak-Wohlfeld (1995), (2010), Witalisz (2007), (2016), Dunaj, Mycawka (2017)). Inny, niezbyt korzystny wpływ języka angielskiego wiąże się z wypieraniem języka polskiego w pewnych sferach obiegu publicznego, np. w nauce, też w korporacjach. Zwraca się nadto uwagę na to, że wpływy obce przejawiają się w rozwoju „nowej, bardzo ważnej, urzędniczej odmiany języka polskiego, czyli eurożargonu” (Ozóg 2018: 41).

Te wszystkie zjawiska ledwie zasygnalizowane, bo przecież nie opisane gruntownie, dzieją się na naszych oczach. Czas pokaże, które tendencje rozwojowe będą dominowały w przyszłości. Na to pytanie będą mogli odpowiedzieć wiarygodnie przyszli badacze języka polskiego.

Bibliografia

- Bajerowa I., 1964, *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*, Wrocław.
- Bajerowa I., 2003, *Zarys historii języka polskiego 1939-2000*, Warszawa.
- Bargieł M., 1969, *Cechy dialektyczne polskich zabytków rękopiśmiennych pierwszej poł. XVI wieku*, Wrocław.
- Borawski S., 1995, *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego*, Wrocław.
- Dubisz S., 2002, *Język – historia – kultura*, Warszawa.
- Dubisz S., 2004, *Kształtowanie się standardów odmian komunikacyjno-stylowych w dziejach języka polskiego*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 3-19.
- Dunaj B., 1975, *Język polski najstarszej doby piśmiennej (XII-XIII w.)*, Kraków.
- Dunaj B., 1980, *Pochodzenie polskiego języka literackiego*, „Język Polski” LX, s. 245-254.
- Dunaj B., 2000, *O stanie współczesnej polszczyzny*, w: *Język trzeciego tysiąclecia. Zbiór referatów z konferencji, Kraków, 2-4 marca 2000*, red. G. Szpila, Kraków, s. 25-34.
- Dunaj B., 2015, *Zwięzła historia języka polskiego – założenia opisu*, „Poznańskie Studia Polonistyczne, Seria Językoznawcza” 22 (42), nr 1, Poznań, s. 69-79.
- Dunaj B., 2016, *Kodyfikacja wymowy polskiej*, w: *Mówi się, czyli o wymowie i wymowności Polaków. Materiały z IX Forum Kultury Słowa, 9-11 października 2013 r.*, Szczecin, s. 21-31.
- Dunaj B., 2017, *Zmiany w słownictwie polskim po 1989 roku*, w: *Świat słów. Jedność w różnorodności*, red. M. Pachowicz, K. Choińska, Tarnów, s. 53-78.
- Dunaj B., Mycawka M., 2013, *Zmienność normy w polszczyźnie literackiej (na podstawie realizacji grupy xv)*, w: *Cum reverentia, gratia, amicitia. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi*, red. J. Migdał, A. Piotrowska-Wojaczyk, Poznań, s. 435-442.
- Dunaj B., Mycawka M., 2015, *Pisownia a wymowa w perspektywie historycznej*, „Język Polski” XCV, s. 397-405.
- Dunaj B., Mycawka M., 2017, *O potrzebnych i niepotrzebnych zapożyczeniach z języka angielskiego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 12, s. 67-80.

- Gajda S., 1999, *Współczesna polska rzeczywistość językowa i jej badanie*, w: *Mowa rozświetlona myślą. Świadomość normatywno-stylistyczna współczesnych Polaków*, red. J. Miodek, Wrocław.
- Gajda S., 2001, *Współczesna polska sytuacja językowa*, w: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, red. S. Gajda, Opole.
- Gruchmanowa M., Walczak B. (red.), 1997, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa.
- Karpluk M., 2001, *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków.
- Klemensiewicz Z., 1930, *Prawidła poprawnej wymowy polskiej*, Kraków.
- Klemensiewicz Z., 1965, *Historia języka polskiego, t. II Doba średniopolska*, Warszawa.
- Klich E., 1927, *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań.
- Kornhauser J., 1999, *Język we współczesnej literaturze polskiej*, w: *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków, s. 166-180.
- Kucała M., 1978, *Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny*, Wrocław.
- Kurkowska H., 1981, *Próba charakterystyki socjolingwistycznej współczesnego języka polskiego*, w: *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, red. M. Szymczak, Warszawa, s. 7-46.
- Kwaśnicka-Janowicz A., 2018, *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, Kraków.
- Majkowska G., Satkiewicz H., 1999, *Język w mediach*, w: *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków, s. 181-196.
- Mańczak-Wohlfeld E., 1995, *Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim*, Kraków.
- Mańczak-Wohlfeld E., 2010, *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*, Warszawa.
- Matla M., 2015, *Carmen patrium Bogurodzica – czas powstania, kontekst historyczny i inspiracja*, „Kwartalnik Historyczny” CXXII, z. 1, s. 39-71.
- Mika T., 2012, *Kazania świętokrzyskie – od rękopisu do zrozumienia tekstu*, Poznań.
- Milewski T., 1956, *Chronologia i przyczyny mazurzenia*, „Zeszyty Naukowe UJ IX, Filologia” 2, s. 5-57.
- Mycawka M., 2012, *Język polski XIV wieku. Wybrane zagadnienia*, Kraków.
- Mycawka M., 2015, *W sprawie chronologii Kazań świętokrzyskich*, „Język Polski” XCV, s. 171-179.
- Nowak A., 2014, *Dzieje Polski*, t. I, Kraków.
- Ochmann D., Przybylska R. (red.), 2018, *Powiedziane po krakowsku. Słownik regionalizmów krakowskich*, Kraków.
- Ostaszewska D. (red.), 2002, *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia*, Katowice.
- Ożóg K., 2001, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów.
- Ożóg K., 2018, *Najnowsze zmiany w polszczyźnie (na podstawie obserwacji Stanisława Dubiśa i innych badaczy)*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 28-41.
- Pelcowa H., 2006, *Pokoleniowość i sytuacyjność – dwa istotne czynniki różnicowania się języka mieszkańców współczesnej wsi*, w: *Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, t. 3, red. J. Sierociuk, Poznań, s. 139-153.
- Przyczyna W., Siwek G., 1999, *Język w Kościele*, w: *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków, s. 130-148.
- Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego: przekroje*, Wrocław.
- Stieber Z., 1953, *O typach polszczyzny regionalnej XVII wieku*, „Prace Polonistyczne”, seria IX, s. 29-34.
- Stieber Z., 1956, *Udział poszczególnych dialektów w formowaniu polskiego języka literackiego*, w: *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich. Materiały z metodologicznej konferencji szkoleniowej PAN, Zakopane marzec 1955*, Warszawa, s. 97-120, przedruk w: Z. Stieber, *Świat językowy Słowian*, Warszawa 1974, s. 271-294.

- Szczepankowska I., 2015, *Odmiana urzędowa polszczyzny w dobie staro- i średniopolskiej na tle innych języków i stylów funkcjonalnych*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 7-25.
- Urbańczyk S., 1963, *Periodyzacja dziejów polskiego języka literackiego*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 2, Warszawa, s. 213-235, przedruk w: S. Urbańczyk, *Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław 1979, s. 50-67.
- Urbańczyk S., 1978, „Bogurodzica”. *Problemy czasu powstania i tła kulturowego*, „Pamiętnik Literacki” LXIX, z. 1, s. 35-70, przedruk w: S. Urbańczyk, *Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław 1979, s. 113-148.
- Wilkoń A., 2004, *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Średniowiecze*, Katowice.
- Wilkoń A., 2005, *Bogurodzica: największa zagadka filologiczna poezji polskiej. Próba rozwiązania*, w: *Arcydzieła liryki staropolskiej, Część I : Średniowiecze i renesans*, red. W. Wałęcki, Kraków, s. 15-33, przedruk w: A. Wilkoń, *Język nam dano jako dar nieba*, red. K. Choińska, M. Pachowicz, Tarnów 2018, s. 101-114.
- Wiśniewska H., 1992, *Sytuacja języka polskiego w XVII wieku*, w: *Odmiany polszczyzny XVII wieku*, red. H. Wiśniewska, Cz. Kosyl, Lublin.
- Witalisz A., 2007, *Anglosemantyzmy w języku polskim – ze słownikiem*, Kraków.
- Witalisz A., 2016, *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*, Kraków.
- Wyderka B., 2014, *Problemy teoretyczne współczesnej dialektologii*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst”, Kraków 27-28 września 2013 r.*, red. M. Rak, K. Sikora, Kraków, s. 13-21.
- Zajda A., 1990, *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*, Kraków.

BOGUSŁAW DUNAJ

A Short Account of the Long History of Polish Language

Abstract

The article offers an overview of the history of Polish language from the 9th century up to the present moment. The development of the Polish language was informed by two processes, namely, linguistic diversification, which caused dialectal differences, and integration, which contributed to the constitution of the literary language. The first half of the 16th century constitutes a critical period in the evolution of Polish language. It is then that the inception of the literary language took place. Here, the invention of print turned out to be a communicative breakthrough, predominantly because it facilitated language integration. Consecutive stages in the history of Polish language were connected with historic events, like the loss of Polish independence and its regaining. Such events brought about changes in the status of Polish language. The most recent period in the history of Polish language begins in 1989, when vital socio-political changes, as well as the information technology revolution took place. It is also the time when the integrative processes intensified, and began including geographical, as well as stylistic linguistic variations (predominantly, by the expansion of colloquial Polish into other functional varieties of the language).

Keywords: history of Polish language, periodization, language development.